

DE MACHT VAN HET WOORD

HET BELANG VAN DISCOURSANALYSE IN HET KUNSTONDERWIJS

In het veld wordt een veelheid aan posities ingenomen over de waarde en de inrichting van kunstonderwijs. Onderzoek kan die verschillende posities onderbouwen. Onderzoek kan ook een kritische rol spelen en de veronderstellingen achter verschillende posities verhelderen. Discoursanalyse is een manier om die veronderstellingen zichtbaar te maken.

AUTEUR: EVERT BISSCHOP BOELE
FOTO'S: BEELD: LOUIE BARKOV
(ZIE: WWW.LOUIEBARKOV.NL)

We hebben behoefte aan meer vakleerkrachten muziek in de basisschool. Conservatoria moeten pabo's bijscholen in muziekeducatie. Bij Cultuureducatie met Kwaliteit dienen scholen samen te werken met culturele instellingen. *Ieder kind een instrument!* – daarom gebruiken we graag beelden van musici of musicerende kinderen op de omslag van muziekmethodes voor basis- en voortgezet onderwijs. Dit lijken vanzelfsprekendheden. Maar wie preciezer kijkt, ziet dat deze vanzelfsprekendheden een opvatting weerspiegelen over wat muziek 'eigenlijk' is. Die opvatting gaat over 'muziek-als-Kunst' en drie veronderstellingen staan daarin centraal. Muziek is een specialisme en dat specialisme uit zich exemplarisch in het op hoog niveau bespelen van een instrument; met muzikale Kunstwerken als resultaat, die vervolgens met een kennersoor geconsumeerd moeten worden.

EXCLUDERENDE EIGENSCHAPPEN

Deze opvatting over 'muziek-als-Kunst' is historisch diep geworteld en is in onze samenleving meestal impliciet, maar (nog) dominant aanwezig. Die dominantie weerspiegelt zich in de manier waarop in politiek en beleid over muziek wordt gedacht en hoe het geld voor de stimulering ervan wordt verdeeld, hoe de journalisten en critici over muziek spreken en schrijven, en in de manier waarop muziek in de onderwijspiramide - vanaf de basisschool tot aan de conservatoria - wordt overgedragen.

Omdat bovengenoemde vanzelfsprekendheden gebaseerd zijn op cultureel dominante ideeën over

muzikaliteit, moeten we alert zijn op de onlosmakelijk excluderende kanten van onze vanzelfsprekende, inclusieve verhalen. Moet iedereen een kenner zijn? Zijn de muzikale dagelijkse levens van al die niet-kenners niet ook betekenis- en waardevol? Is niet iedereen een kenner van zijn eigen muzikaliteit, die kan variëren van luisteren naar Jannes, meespelen in het Groninger Mozart ensemble tot het verzamelen van platenhoeken van Johnny Cash?

En preciezer: moeten we de tachtig procent niet actief musicerende leden van onze bevolking beschouwen als muzikaal deficiënt?

POSITIES

Dergelijke vragen leiden tot besef van de fundamente van onze - uiteenlopende - posities over de waarde van kunstonderwijs. Muziekonderwijs is goed voor de hersenen, onderwijs in beeldende kunst is belangrijk omdat het leerlingen leert op beeldende wijze te reflecteren op de wereld en op zichzelf, dramaonderwijs draagt bij aan het inlevingsvermogen, kunstonderwijs draagt bij aan de ontwikkeling van het artistiek-creatief vermogen van kinderen, kunstonderwijs leidt tot appreciatie van een (gedeelte) canon van kunstwerken en bevordert daardoor sociale integratie, kunstonderwijs leert kinderen om gevoelens en ervaringen uit te drukken, kunstonderwijs gaat om kunst, kunstonderwijs gaat om Kunst.

Dikwijls overlappen die posities elkaar, soms contrasteren ze. In debatten zijn we het vaak op onderdelen eens, vaak ook hartgrondig oneens.

“IN DISCOURSANALYSE GAAT HET NIET OM ONDERZOEK NAAR DE PLAUSIBILITEIT OF ZELFS DE WAARHEID VAN EEN BEPAALDE POSITIE, MAAR NAAR DE HERKOMST ERVAN”

Dat gebrek aan overeenstemming wordt soms gezien als een zwakte van het veld. We denken dat als wij, het veld, met één stem tot politiek, beleidsmakers, financiers, schooldirecteuren, of collega's in andere domeinen zouden spreken, kunstonderwijs een veel steviger plek in het onderwijs zou hebben. Zeker. En wie zich dan die ene stem mag toe-eigenen, is vervolgens weer onderwerp van debat.

DE KRACHT VAN DISCOURSANALYSE

Soms hopen we dat de wetenschap ons vertelt welke stem de ware stem is. We beroepen ons dan op onderzoek om onze positie te beargumenteren. En dat is goed. Zolang we niet denken dat onderzoek ons de waarheid levert, maar ons helpt onze keuzes te beargumenteren en te onderbouwen, is het van groot belang. Hoe beter de verschillende posities over kunstonderwijs theoretisch en empirisch onderbouwd kunnen worden, hoe beter we in staat zijn het debat te voeren.

Discoursanalyse kan daarin helpen. In discoursanalyse gaat het niet om onderzoek naar de plausibiliteit of zelfs de waarheid van een bepaalde positie, maar naar de herkomst ervan. Op welke aannames zijn de verschillende posities gebaseerd? Hoe zijn die aannames ontstaan? Vanuit welke (machts)positie in de samenleving worden die aannames gedaan? Het woord discours heeft in de wetenschap veel verschillende betekenissen. Ik ga hier uit van het begrip zoals dat gemunt is door de Franse filosoof Michel Foucault en recenter is uitgelegd door de Duitse cultuursocioloog Andreas Reckwitz. Reckwitz omschrijft discours als 'gereguleerde representaties' - als een gedeeld begrip van hoe de wereld nu eenmaal in elkaar zit, tot uiting komend in gedeelde praktijken, gedeelde manieren van doen en van praten. Discours bepaalt voor een deel ons denken, praten en doen, maar is bij niemand in eigendom. Het 'overkomt' ons. Het is gedeeld en daarmee inkluderend, maar heeft ook een sterk excluderende kant. In een samenleving bestaan, zegt Reckwitz, altijd verschillende concurrerende discourses naast elkaar. In maatschappelijk opzicht zijn discourses dus niet neutraal. Foucault wees er al op dat discours onvermijdelijk verbonden is met macht. Reckwitz beschrijft hoe in een samenleving tegelijkertijd vele discourses voorkomen. Die hebben niet allemaal evenveel macht. Er is een dominant discours, maar er bestaan ook discourses die subdominant zijn, die juist geen macht en aanzien hebben, of die expliciet anti-dominant zijn. Historisch gezien veranderen

discourses en hun positie voortdurend. Ze zijn hybride en dynamisch, ze komen en gaan, sommige zijn in ontwikkeling, andere een residu van een - ooit - dominant discours.

BEWUSTZIJN

Discoursanalyse helpt ons de impliciete veronderstellingen in ons denken op het spoor te komen. Daarom is het zo belangrijk. Het gaat niet alleen om het 'ontmaskeren' van het dominante discours en de macht. Het gaat er om de posities te begrijpen op grond waarvan opvattingen postvatten, en hoe verschillende discourses met elkaar in de slag zijn.

Zo lijkt het dominante discours over Kunst inmiddels aan slijtage onderhevig. Het ondervindt concurrentie van een discours waarin kunst in het teken staat van creativiteit en kunstonderwijs over creativiteitsontwikkeling gaat. Reckwitz laat in een recente publicatie zien hoe dwingend dit opkomende creativiteitsdiscours is. Het individu heeft in dat discours niet slechts de mogelijkheid, maar zelfs de opdracht creatief te zijn. En wie dat niet is moet het alsnog worden. Dit creativiteitsdiscours wordt met groot gemak gekoppeld aan het economische neoliberale vooruitgangsdiscours: zonder creativiteit geen economische groei. En met name kunstonderwijs moet er aan bijdragen de zo broodnodige, creatieve toekomstige werknemers te leveren.

Ons leven speelt zich af in de context van een voortdurende strijd om dominantie van elkaar beconcurrerende discourses. Reflectie op hoe wij onze kunsteducatieve posities onvermijdelijk aan specifieke discourses verbinden, maakt ons bewust van onze eigen vooronderstellingen en andermans blinde vlekken. Het doet ons beseffen dat aan elk generiek kunsteducatief verhaal een inkluderende, maar ook altijd een sterk excluderende kant zit. Het maakt ons bewust van machtsposities in ons werk én van onze eigen positie in die machtsposities. Juist in onderwijs, dat indachtig Pierre Bourdieu óók - als we niet alert zijn - de functie heeft van reproductie van bestaande sociale ongelijkheid, is dat soort bewustzijn cruciaal.

Evert Bisschop Boele is lector kunsteducatie aan het Kenniscentrum Kunst & Samenleving van de Hanzehogeschool Groningen, waar hij de Onderzoeksgroep Kunsteducatie leidt. Daarnaast is hij bijzonder hoogleraar Betekenis van Cultuurparticipatie aan de Erasmus School of History, Culture & Communication van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

- Andreas Reckwitz (2006). *Das hybride Subjekt. Eine Theorie der Subjektkulturen von der bürgerlichen Moderne zur Postmoderne*. Weilerswist: Velbrück Wissenschaft.
- Andreas Reckwitz (2017). *The invention of creativity. Modern society and the culture of the new*. London: Polity.
- Evert Bisschop Boele. Enter the Specialists. The Power of Dominant Discourse in Dutch Music Education. (Binnenkort te verschijnen in een special issue over Macht van KuBi-online, www.kubi-online.de).